

НАЦІОНАЛЬНА Й РЕЛІГІЙНА САМОІДЕНТИФІКАЦІЯ УКРАЇНСЬКИХ ГРЕКО-КАТОЛИКІВ У ПОЛЬЩІ

Поява на політичній арені світу у XVI ст. нової держави – Речі Посполитої – справила істотний вплив на розвиток українського цивілізаційного процесу.

На непольські провінції королівства з усією силою спрямувались польська колонізація, політичні та національно-релігійні впливи. Українська шляхта, злита з масою польського шляхетства, ще жила під польським правом, досить легко піддавалась колонізації. Особливо швидкими темпами цей процес поширювався на Холмщині та Підляшші. Великий вплив на нього справила дрібна польська шляхта з Мазовії та Малої Польщі, що оселилась на українських землях до підписання Люблінської унії [Дорошенко Д. Нарис Історії України.- Львів, 1991.- С. 138] Україна, об'єднана з Польщею та Литвою, поступово втрачає свої старовинні звичаї та права. Унія знищила рештки українських державних традицій, що мали форму автономії у Великому князівстві Литовському. Українці змушені були адаптуватися до нових суспільно-політичних умов, в яких вони опинилися. Національно-політичне життя більш не пов'язує з державою, а починає творити нові організаційні форми. Національна організація, в момент загрози повного національного знищення, значною мірою набирає оборонного характеру.

Особливо відчутним був наступ латинського духовенства, яке розпочало експансію на схід. Засновані монаші згромадження францисканців, домініканців та єзуїтів ведуть активну пропаганду серед українського народу. Метою діяльності постало залучення українців до латинської церкви (як засіб використовується прозелітизм), до польського національного табору і в такий спосіб повна денационалізація українського суспільства. Така шляхетсько-католицька політика повністю підтримувалась і активно проектувалась державою [Крип'якевич І. Історія України.- Львів, 1990.- С. 131], а будь-який опір повинен був знищуватись.

Найбільш активно польським впливам протистояла незалежна шляхта Галичини, Полісся та Київщини, де ще залишились традиції власного державно-політичного життя. Українська шляхта стає в опозицію до Польської держави, висуває низку вимог перед королем та

* ВОЛИНЕЦЬ О.О.- асистент кафедри політології Національного університету „Львівська політехніка” (м. Львів).

сеймом. Інстинктивно шукаючи захисту традицій давньої держави. Однак, незважаючи на певні, проте нечисленні успіхи, досягнуті легально парламентарним шляхом, ні українська аристократія, ні шляхта не змогли утримати реального проводу та ініціативи в національному житті. “Українське панство занадто було залежне від польської економічно-соціальної системи, яка втягла його в себе, деморалізувала, примушувала до компромісів і уступок, - так, що воно не могло повністю ангажуватись у національних справах” [Там само.- С. 133].

Саме за таких умов значно зростає вплив на значення української Церкви, яка від моменту прийняття Руссю християнства (988 р.) мала широку організаційну мережу, що обіймала всю країну. Перед загрозою повного знищення українців як нації, зростає роль Церкви як національної організації. Вища церковна ієрархія на чолі з митрополитом постає представником всього народу, позбавленого іншої політичної репрезентації. Церковні собори перетворюються на всенародні з'їзди. Церква, шукаючи допомоги та захисту від польської експансії у самому громадянстві, одночасно наближається до народу, займаючись не тільки його духовним життям, а й світськими проблемами .

Доктор історії церкви Б.Гудзяк виділяє наступні три чинники, що сприяли активізації українського духовенства наприкінці 80-х рр. XVI ст.:

1. усвідомлення факту як богословського, культурно-ідеологічного, інтелектуального, так і політичного та адміністративного занепаду Київської Церкви;
2. неможливість Царгородського патріархату адекватно реагувати на потреби руської православної спільноти;
3. протестантська Реформація, Контрреформація та Католицька Реформа, що становили загрозу церковній, богословській та інституційній тотожності Київського християнства [Гудзяк Б. Київська ієрархія, Берестейські синоди і укладення унії // Історичний контекст укладення Берестейської унії і перше поунійне покоління.- Львів , 1995.- С. 108].

Таким чином, ієрархія української Церкви опиняється перед дилемою: або повністю підпорядкуватися політиці Польщі у релігійній ділянці і втратити свою самобутність та авторитет, або ж шукати шляхи виходу з кризи. Серед представників духовної та світської еліти визріває ідея необхідності порятунку української Церкви шляхом поєднання її з римським Престолом при збереженні давніх традицій візантійського обряду (ідея унії). Зауважимо, що як це не дивно, спроба православних налагодити більш тісні контакти з Римом викликала супротив польської ієрархії, яка єдиним шляхом до об'єднання вважала пряме навернення православних у католицизм. Це виявилось в абсурдній вимозі

перехресування православних українців та протиставлені останніх християнам, якими розумілися лише римо-католики [Дмитрієв М. Концепція унії в церковних і державних колах Речі Посполитої кінця XVI ст. // Історичний контекст укладання Берестейської унії і перше поунійне покоління.- Львів, 1995.- С. 41].

Така позиція Польщі щодо православних українців була наслідком не тільки вияву польського шовінізму, а й недосконалості тодішньої еклезіології з її непоміркованими ексклюзивістськими тенденціями. З об'єктивного процесу об'єднання церков Польща прагнула отримати суб'єктивну користь, розглядаючи унію лише як перший крок на шляху до повної латинізації та ополячення українців. Саме тому заходи щодо унії українського духовенства на початку отримали певну підтримку з боку Польщі. Однак надії польської сторони не виправдались. В обличчі УГКЦ польська держава та Церква знайшли те, що намагалися знищити, а саме: духовну опору українства й ополот його національної самобутності.

Доконаним конкретно-історичним результатом Церковної унії 1596 р. була поява в Європі Церкви нового типу – візантійської за формою та римської за суттю. УГКЦ стала якісно новим, вищим щаблем у розвитку української Церкви. Таким чином, у польській державі кінця XVI ст. з'являється нова структура, яка ставить перед собою завдання не лише духовного спрямування, а й національно-патріотичного характеру, творячи унікальну духовну інфраструктуру, через яку залучає широкі маси українського населення до національно-культурного життя, до процесу формування української нації та, зрештою, до усвідомлення необхідності боротьби за українську державу.

Наступ Польщі на греко-католицизм почався практично вже в XVII ст. Прихильники унії, що сподівалися на допомогу і співпрацю латинського духовенства, відчували глибоке розчарування. Єпископи УГКЦ не отримали права засідати в Сенаті, незважаючи на те, що Папа особисто звертався до короля з проханням надати їм таке право. Незважаючи на правовий статус Української Католицької Церкви в Польській державі, вона, по суті, залишалася тільки “терпимою.” Польська влада прагнула знищити УГКЦ із середини шляхом дискредитації та дискримінації духовенства, “проштовхування” у вищі ієрархічні структури “своїх людей”. Доходило навіть до того, що польські магнати заставляли українських священників відробляти панщину [Паславський І. Між Сходом і Заходом.- Львів, 1994.- С. 14].

Єдиною інституцією, що стала на перешкоді організаційному знищенню УГКЦ у Польщі, була Апостольська Столиця, у сфері духовної юрисдикції якої перебувала Польська держава. Однак, оборона

нею УГКЦ була малоефективною, Навіть на незначні поступки Річ Посполита погоджувалась лише під тиском політичних реалій.

Особливої гостроти набуло питання зрівняння українського духовенства з латинським кліром. Нагадаємо, що ще до підписання Берестейської унії єпископ Київської митрополії у своїх “Артикулах” домагався, щоб Руська Церква мала у Польській державі такі ж права, як і Латинська. Ієрархія вимагала звільнити духовенство та Церкву від будь-яких податків та поборів, тобто надання тих привілеїв, якими користувалась Католицька Церква. Ієрархія вимагала також надати можливість руському духовенству підлягати лише церковному суду. Однак, навіть після втручання Ватиканської Конгрегації пропаганди віри, яка доручила нунцієві обороняти імунітет Церкви, та, незважаючи на неодноразові звернення митрополита Руського до Риму, помітних змін в цьому все ж не сталося. Причиною цього був суспільно – політичний устрій Речі Посполитої [Сеник С. Берестейська унія і світське духовенство: наслідки унії у перших десятиліттях // Берестейська унія та внутрішнє життя церкви в XVIII столітті.- Львів, 1997.- С. 62-63].

Домагання Греко-католицької церкви створили для неї рівноправне становище з Латинською церквою зустрілося з ворожим і зневажливим ставленням до цієї вимоги з боку римо-католицького духовенства Польщі. Протягом 1643-1644 рр. Синоди її латинської ієрархії прийняли низку ухвал, в яких, по суті, закріпили статус меншовартості УГКЦ. Так, у 1643 р. українське духовенство було позбавлене прав та прерогатив, якими користувалися священники латинського обряду, а у 1644 р. католицькій молоді було заборонено здобувати освіту в українських Церквах і, навпаки, святенникам греко-католикам у костелах [Полонська-Васильченко Н. Історія України. т. 1 (до половини XVII ст.).- Мюнхен, 1972.- С. 493].

Наступ Польщі на українську Церкву продовжувався й досягнув апогею на початку XVIII ст. Замойський Синод 1820 року узаконив деякі латинські практики у богослужіннях. При цьому навіть було знехтувано артикулами Берестейської угоди, зокрема про вживання “Філіокве” та інші. Це було не лише поступкою перед тиском влади, а й до певної міри дегенерацією обряду Східної Церкви, зорієнтованою на те, щоб зробити еkleктичну мішанину, від якої перехід до латинства не становитиме труднощів. Як зазначає Ю.Федорів: «Коли б отці Замойського Синоду були поставили справу обрядової непорушності, невтручання в обрядові справи латинників із правом наступності прав нашої Церкви, які вона завжди мала, то навіть, коли б їхні вимоги не були перейшли через латинські фільтри, був би лишився бодай важливий історичний документ, на який ми нині могли б покликуватися [Федорів Ю. Замойський Синод

1720 р.- Рим, 1972.- С. 64]. Здавалось, що негативні тенденції, які знайшли відображення в ухвалах Замойського Синоду, ставлять під сумнів його значення в історії Церкви. Однак, певні позитивні моменти мали зрештою все ж вирішальний вплив на подальший розвиток Церкви. Власне, у післясоборний період УГКЦ остаточно оформилася як замісна Церква українського народу [Паславський І. Між Сходом і Заходом.- С. 14]. Особливо корисними були постанови Синоду, в яких мова йшла про церковну дисципліну й освіту духовенства.

Опіку над шкільництвом та просвітою взяв у свої руки Василянський чин. Його видання писалися народною (українською) мовою.

Більш ніж сторічне існування УГКЦ зміцнило населення у думці, що вона є їх єдиною національною Церквою, заборолом їх національної ідентичності. Духовенство плекало Східний обряд як свого роду національну святиню. І справді, це була єдина спадщина, яку вдалось зберегти з колишнього багатого народу. Ця спадщина послужила вихідною точкою для його подальшого розвитку і для його відродження у пізніші часи, зокрема в Галичині. Якщо “щось зберегло українську народність у Галичині від повної асиміляції з елементом польським, то це його Греко – католицька Церква з її східним обрядом, - справедливо відзначив Д.Дорошенко.- В той час як на українських землях, які по розділах Польщі відійшли до Росії, негайно із стихійною силою почався рух на повернення до православ'я, в Галичині і духовенство й народ залишилися вірні унії, вважаючи її за свою національну церкву. Це забезпечило уніатському духівництву в Галичині на довгий час становище провідної верстви, яка відіграла особливу значну роль у національному відродженні XIX ст. ” [Дорошенко Д. Нарис Історії України.- С. 492].

В середині XVIII ст. особливо відчутнім стає занепад Речі Посполитої. На українських землях, які входили до складу Польщі причини політичного, соціально – економічного та релігійного характеру привели до вибуху народного протесту. Проте ні гайдамащина, ні рух опришків не мали впливу на зміну долі українського народу [Там само.- С. 490]. Складна внутрішня ситуація змусила найдосвідченіші та найбільш патріотичні елементи польського суспільства схилитися до розуміння необхідності реформи в царині політичного, суспільного та релігійно-національного життя. Однак усі їх зусилля залишилися марними.

На даному історичному етапі УГКЦ, після тривалих відвертих та прихованих утисків із боку польської влади та латинської церкви, перебували у стані занепаду. Статус меншовартості української церкви у

порівнянні з римо-католицькою (закріпленій, до речі, латинською церквою) проявлявся навіть у самій назві “уніатської”, що нагадувало про її тривалий відрив від Уселенської Церкви. УГКЦ займала значно нижчий рівень і в плані соціальному (майже всі уніати належали до феодалних підданих). Незважаючи на те що юридично греко-католицькі святенники закріпаченими не були, їхніх дітей це положення не стосувалось. Надзвичайно низьким залишився й освітній рівень українського духовенства, за винятком невеликого прошарку монахів василіан, привілеєм яких були багатство та освіта. Вони монополюючи займали вищі церковні посади і до деякої міри відмежовувались від решти духовенства та віруючих [Химка І.П. Греко-католицька Церква і національне відродження на Галичині 1772-1918 // Ковчег.- Ч. 1.- Львів, 1993.- С. 68].

З поділом Польщі внутрішня слабкість Церкви посилювалась. Цьому сприяв і той факт, що митрополичий престол УГКЦ залишився “під ворожо настроєною владою царизму” [Там само.- С. 69].

Йосифінські реформи до певної міри були політикою модернізації і мали на меті зрівняти у правах різні національності, соціальні та релігійні групи, не порушуючи при цьому станового устрою суспільства. Українське населення якнайбільше скористало з нововведень. Безпосередньо реформи зачепили два класи українського суспільства – селянство та духовенство. Зрозуміло, що реформи Австрії викликали не лише схвалення та підтримку українського духовенства, а й забезпечило його лояльність, що переходила межі формальності, до правління Габсбургів. Таке ставлення набуло стійкого позитивного характеру, що виявлявся у відданості австрійській владі. Воно ще більше зміцніло після відновлення Галицької митрополії у 1808 р [Там само.- С. 69-70].

Загалом реформи Габсбургів відкривали можливості для культурного та релігійного відродження українців. Поодинокую установою, яка могла здійснювати функцію духовного піднесення народу в зазначений період, виступала УГКЦ. Перші просвітители українського народу вийшли із середовища греко-католицьких священників, що отримали освіту у Віденському Варвареумі. Їх, заслугою, передусім, стало піднесення на вищий організаційний рівень самої установи УГКЦ, внаслідок чого вона змогла ефективно здійснювати виховну функцію.

Антийосифінська реакція, яка охопила всю імперію вже на початку XIX століття, позначилась тим, що у Галичині шляхта поступово повертала собі панівні позиції. Віддаленість Галичини від Відня, кількість проблем, які потребували негайного вирішення, робили неможливим ефективне управління краєм. Єдиним виходом із проблемної ситуації було рішення австрійського уряду передати управління українськими

землями місцевої еліти в обмін на її лояльність до трону. Оскільки українська еліта обмежувалась лише духовенством, то політична влада переходить до рук поляків, які уособлювали політичну еліту. Дискримінаційна політика поляків щодо українців продовжується у територіальних рамках Австрійської імперії.

Ніщо інше, як релігія, а швидше обряд, була одним з найусталеніших чинників, який відрізняв українців від поляків. Нагадаємо, що народні звичаї обох народів майже не відрізнялися між собою і були помітні лише для ока фахового етнографа. Не значними були й мовні відмінності, оскільки обидві мови протягом століть запозичили одна від одної так багато, що стали взаємозрозумілими. На початку XIX століття українська мова взагалі трактувалась як діалект польської. Щоправда, велика відмінність полягала у тому, що українці користувались кирилицею. За таких умов саме обряд залишався постійною і недвозначною прикметою національної самостійності українців. Однак значна частина греко-католицького духовенства, яка б мала берегти та плекати свій обряд, натомість стирала національні відмінності між українцями і поляками, приймаючи польські політичні ідеали та польську культуру. Якщо переїзд особи з села до міста означав прийняття панівної польської культури, то просування по соціальній драбині викликало полонізацію цілого прошарку українського духовенства.

Чи не найвагомішою причиною відступництва українського духовенства від свого народу було значне ополчення кліру в попередні десятиліття, яке особливо далось взнаки в середовищі молоді, для якої польський рух був привабливий своїми революційно-демократичними лозунгами, ореолом героїзму і романтики. Однак відрадним був той факт, що група полонофілів серед греко-католицького духовенства була досить незначною.

Фактором який спричинив поступову втрату пропольських симпатій серед греко-католицького духовенства, стало розчарування в ідеології та практиці польського національного руху, що варто трактувати як „невід’ємну і органічну складову частину процесу формування української національної свідомості”. Саме 1848 рік став поворотним пунктом в українсько-польських стосунках. Українське духовенство починає не просто прохолодно, а навіть вороже ставитися до польського національного руху. Революційна боротьба 1848 р. сформувала нове українське суспільство, вільне від панщини, більш соціально урізноманітнене та політично досвідчене. Однак фінал цієї боротьби був невтішним для українців, оскільки у 60-х роках при реорганізації імперії польська шляхта виборола собі право політичного контролю над

автономною Галичиною. Віддавши реальну владу польській шляхті, австрійський уряд звів нанівець усі здобутки першої хвилі українського національного відродження. Як результат, при підтримці новосформованої інтелігенції „греко-католицьке духовенство раз і назавжди відмежувалось від польського національного руху”. Особливо гостро протистояння між українською і польською спільнотами стало відчутним у XX ст., коли українські землі знову опинились у складі новоутвореної польської держави.

Версальська система, одним з основоположних принципів якої стало право націй на самовизначення, дещо пом’якшила гостроту національного питання у Центральній та Східній Європі. Однак, незважаючи на те, що принцип самовизначення націй став отримав загальне схвалення, він застосовувався у практиці не завжди, внаслідок чого не всі нації здобули державну незалежність. Як зазначає О. Субтельний. “Близько 7 млн. українців, в основному колишніх підданих Габсбурзької монархії, виявились Єдиною великою нацією, що тоді не завоювала незалежності” [Субтельний О. Україна: історія.- К., 1991.- С. 369] Західні українці, ставши об’єктом дискримінаційної політики Польщі, були пройняті прагненням до самоврядувань, що мало б вирішити проблеми політичного, соціально-економічного, та культурного характеру. Взаємне невизнання зумовило появу напружених стосунків між українською більшістю та новою польською адміністрацією у Східній Галичині. Нагадаємо, що влада Польщі, навіть незважаючи на її перемогу в українсько-польській війні, з точки зору міжнародного права залишалася спірною. Українці відмовлялись визнавати польську державу своїм легітимним урядом. Вони бойкотували перепис 1921 р. та вибори до сейму у 1922 р. Проте, незважаючи на опір українського населення, після запевнення польського уряду щодо надання Галичині автономії, у 1923 р. було визнано суверенітет Польщі над Східною Галичиною.

Передбачаючи хід історії, польський уряд вже 1919 р. діяв у Галичині таким чином ніби це була споконвічна польська територія. Саме історичні аргументи виступали основою претензій поляків на їх панування у Галичині, оскільки остання входила до складу Речі Посполитої ще в XVII ст.

З моменту утворення II Речі Посполитої, як польські політики так і церковні ієрархи ставлять перед собою чіткі плани щодо нової Польщі. В основі їх лежить концепція асиміляції та полонізація непольського населення. Зауважимо, що, попри свою дискримінаційну політику, Польща була заснована на конституційно-правових засадах. Навіть після перевороту Юзефа Пілсудського законодавство зберігало свою силу. Таким чином, у законодавчому порядку українці, незважаючи на статус

“другосортних” громадян, мали можливість чинити протест, хоч і дуже обмежений, політиці Польщі. Оскільки природу українсько-польських стосунків у міжвоєнне десятиріччя здебільшого формували польський уряд, то діяльність українців фактично являла собою відповіддю на польські ініціативи. Українці в основному залишалися в опозиції до пануючого режиму, виражаючи це або насильницькими революційними методами без оглядки на наслідки, або ж легальним способом, що не містить в собі реальної загрози.

Здавалось, що мета спланованої польським урядом колонізації українського народу, яка опиралась на два чинники, а саме: привабливість польської культури та слабкість національно-визвольного руху українців, могла б бути досягнутою. Однак, виявилось, що тогочасна польська влада помилялась у своїх розрахунках. На шляху реалізації цього плану головну перепону становив Східний обряд, який плекала УГКЦ – найбільша та найвпливовіша організація західних українців. Без сумнівів вона мала вплив і на Волині та в Холмщині, що створювало умови для поширення на цих територіях католицьких впливів у Східному обряді. Таким чином, Польща опиняється перед проблемою унеможливлення, або принаймні зменшення, впливу УГКЦ на православне населення. Насамперед польська влада прагне заборонити православним Волині та Холмщини переходити у католицизм східного обряду. Натомість запропоновується так званий “новий обжондик”, що по суті становив суміш українського і польського обрядів. Наступним кроком поляків була заборона греко-католицьким священикам, які підлягали юрисдикції митрополита Андрія Шептицького, здійснювати душпастирство поза межами Галичини. Таким чином релігійно церковна політика Польщі була спрямована на підтримку православ'я в Україні і Росії. Кінцевою метою її вбачалось відмежування населення Галичини від українського населення Східної України. Найкращим засобом для досягнення цієї мети став акцент на “різницю віри” [Сапеляк А. Київська Церква на Слов'янському Сході.- Буенос-Айрес – Львів, 1999.- С. 154-155].

Основою першого обрядового інциденту стали Єпископські свячення о. Йосифа Боцяна, який ще у вересні 1914 р. здійснив митрополит Андрій Шептицький [Там само.- С. 133]. Офіційний титул нового архієрея був “єпископ Луцький”. Папа Венедикт XV у 1921 р. офіційно визнав його канонічність. Однак, польський уряд, вважаючи територію Волині польською, заперечив папське визнання українського єпископа на Волинь. Основним аргументом висувалось твердження про відсутність узгодження даного питання з польським урядом. Справа набрала широкого розголосу. Питання піднімалось в італійській,

французькій пресі. Секретар української делегації у Ватикані Бадіньський просив пояснення у секретаріату Східної Конгрегації з приводу відсутності імені Боцяна у Папському щорічнику “Aunario Pontifico” 1922 р. Зрештою, під тиском преси польський єпископат визнав єпископський стан Йосифа Боцяна, однак, йому заборонив підписуватись “Луцький єпископ” [Там само.- С. 134] Зауважимо, що ще до підписання Берестейської унії однією з єпархій Київської митрополії була Луцька єпархія візантійського обряду, незважаючи на відсутність декрету про її скасування [Там само.- С. 135].

Не менш цікаві дані стосуються і Перемиської єпархії. На думку Я.Москалика та С.Гаска (Польща) це єпископство виникло ще на рубежі IX-X століть, задовго до утворення Київської митрополії (1037 р.) в часи правління Ярослава Мудрого” [Gajek J. S. Moskałyk J. Kosćioł grekokatolickie w świcie // Unia Brzeska z perspektywy czterech stuleci.- Lublin, 1998.- S. 240]. В історії єпископства можна виділити наступні п'ять періодів:

1. від часу заснування до 1596 р. – період тільки православного єпископства Східної Церкви;
2. 1596-1691 рр. – рівночасна діяльність двох греко-католицького та православного єпископів;
3. 1696-1946 рр. – період цілеспрямованого нищення Української Церкви на території Польської держави, що призвело, зрештою, до практичної ліквідації Перемиського єпископства після акції “Вісла”;
4. 1946-1991 рр. – період делегалізації УГКЦ в народній республіці Польща;
5. від 1991 р. – відновлення Перемиського єпископства, піднесення його в 1996 р. до рівня митрополії” [Ibid.- S. 240].

Варто зауважити, що офіційно польська влада не ліквідувала Перемиської єпархії. Польська влада не скликала соборів, які б ставили на меті ліквідацію УГКЦ як це сталося в УРСР, Угорщині, Румунії та Чехословаччині. Взагалі до 1946 р. польська держава визнавала факт існування у Польщі греко-католицької ієрархії та церковної адміністрації. На думку представників польської влади, самоліквідацію УГКЦ мало б спричинити переселення українців до УРСР, яке розпочато у жовтні 1944 р.” [Омельчук М. Греко-Католицька Церква в політичному контексті Польщі і СРСР / Релігія в Україні. Дослідження матеріали III.- Львів, 1994.- С. 60-61]. Проте після арешту вищої церковної ієрархії УГКЦ юридичний статус української Церкви у Польщі змінився. Римокатолицьке духовенство захопило греко-католицький собор у Перемишлі.

Влада конфіскувала бібліотеки та історичні цінності. Критичною точкою став червень 1946 р. З цього моменту Польща перестала визнавати Східний обряд як офіційний та легітимно існуючий. Серед восьми не узаконених віросповідань у Польщі на 1956 р. було зафіксовано і греко-католицтво [Там само.- С. 64].

З 1946 р. польські урядові чинники почали активну роботу в руслі приєднання УГКЦ до Української Православної Церкви Московського Патріархату, яка була фаворитизована Польською Народною Республікою і користувалася її офіційною підтримкою.

Внаслідок встановлення нового радянсько-польського кордону та двосторонньої репатріації з 6-ти мільйонного українського населення на території Польщі залишилось лише кількост тисяч українців. Ця горстка ніколи не становила для польської держави серйозної проблеми. Не становлячи радикальної загрози режиму, українці у комуністичній Польщі продовжували відчувати дискримінацію з боку органів влади та польського оточення. Справжня катастрофа для українців розпочалась влітку 1947 р., коли насильно було усунуто з єпископської палати в Перемишлі єпископа Коциловського. Запроторення до концтаборів священників УГКЦ, розпорошення українців внаслідок операції “Вісла”, відсутність власних храмів та націоналізація владою власності Церкви на певний час дещо паралізували релігійне життя українців у Польщі. Від 1947 р. на території Перемиської єпархії не існувало жодної греко-католицької організації. Однак, попри всі репресії з боку влади, українці все ж домоглись дозволу від Папи Пія XII на біригуалізм права для українських священників відправляти Святу Літургію у латинському обряді. Нажаль, він набрав у даному періоді односторонньої тенденції на користь лише латинського обряду.

Боротьбу за права Української Церкви у Польщі можемо простежити на прикладі діяльності українського священника Мирослава Ріпецького. Саме він звернувся до Примаса Польщі у Варшаві Кардинала Гльонда з проханням надання юрисдикції щодо відправи у Східному обряді. Однак, у відповідь отримав індульг на відправу Латинському обряді. Одночасно о. Ріпецького було повідомлено, що справа двообрядовості буде передана на розгляд до Апостольської столиці. Звернення до папського візитатора для українців-католиків закінчилось тим, що прохачів було відіслано до Примаса Польщі, оскільки саме він вирішував справи українського греко-католицького обряду. М. Ріпецький, посилаючись на право свободи совісті і віросповідання, що гарантувалася польською “Малою Конституцією” 1946 р., залишився непохитним у своїх вимогах. Духовна влада польської держави теж зайняла тверду позицію. Це протистояння призвело до того, що більшість

колег о. Ріпецького скорились, вважаючи за краще стати на бік влади, ніж чинити їй опір. Крім того, Римо-католицька Церква надавала певний, хоча дуже обмежений захист українському духовенству [Документи до історії Української Греко-Католицької Церкви у Польщі у 1947-1960-х роках.- Львів, 1996.- С. 265].

Мирослав Ріпецький неодноразово звертався до цивільної влади з листами, у яких аргументовано доводить право українців мати свою Церкву. В одному з своїх листів до Голови Ради Міністрів Едварда Охаба о. Ріпецький писав: “Ми, нижче підписані українці греко-католицького обряду, громадяни Народної Польщі, просимо всю Раду Міністрів про призначення нам Греко-католицької церкви. Як громадяни Народної Польщі ми вчасно і солідарно виконуємо всі обов’язки перед державою. В релігійних та обрядових справах нас принижують у Народній Польщі, хоч наші брати, батьки і сини... боронили Вітчизну – Народну Польщу, а бідні люди невинно терплять, позбавлені свого обряду, який і колись і нині нікому не шкодить” [Там само.- С. 127].

Після численних прохань та звернень до польської влади ці змагання завершилися довгоочікуваною легалізацією УГКЦ у Польщі. Уряд у постанові від 14 березня 1957 р. дав дозвіл на відновлення греко-католицьких парафій у Польщі, окрім південно-західних територій [Martyniak J. Kościół grekokatolickie w Polsce w pięćdziesięciolecie powojennym (1945-1995) // Unia Brzeska z perspektywy czterech stuleci.- Lublin, 1998.- S. 231]. Від цього моменту почалося відродження греко-католицької Церкви в Польщі. Цей процес був повільним, проте – невідворотним. Його кульмінацією стали хіротонія Івана Мартиняка у 1989 р., надання йому титулу ординарія у 1991 р. [Gajek J. S. Moskalyk J. Kościół grekokatolickie w świecie // Unia Brzeska z perspektywy czterech stuleci.- S. 240]. Не менш важливим кроком у розвитку греко-католицької Церкви у Польщі було відокремлення Перемиської єпархії від латинської метрополії у Варшаві і підпорядкуванню її безпосередньо Апостольській Столиці (19 червня 1993 р.) [Martyniak J. Kościół grekokatolickie w Polsce w pięćdziesięciolecie powojennym (1945-1995) // Unia Brzeska z perspektywy czterech stuleci.- 1998.- S. 234].

На загал сучасні українсько-польські стосунки в Польщі можна було б назвати братніми, якби на ряд прикрих ексцесів, що мали місце в останнє десятиліття. Так скажімо, на зустрічі з Папою Римським Іваном-Павлом II у Перемишлі (1991 р.) поляки не прислухалися до голосу свого великого співвітчизника, коли постало питання про передачу колишнього греко-католицького собору українській громаді. Іван-Павло II змушений був відступити перед стіною шовінізму і надав українцям храм Серця Ісусового. На думку Б. Кушніра, перешкодою нормалізації українсько-

польських взаємин є активна робота російських спецслужб, які провокують всі антиукраїнські настрої у польському суспільстві [Кушнір Б. Як нам бути з Росією?- Львів, 1996.- С. 26-27]. Однак, попри всі непорозуміння, втішним є те, що багато польських вчених з повагою висловлюють своє ставлення до українців та їх Церкви. Серед них хочемо виділити видатного польського теолога сучасності Чеслава Бартніка, який називає Унію “Берестейським закликком”, який триває до сьогодні, а уніатів – “вибраними свідками християнської еклезіогенези” [Bartnic Cz. Unia Brzeska w oczach eklezjologów Lacinskiх // Unia w Brześciu 1596.- Gorowo Paweckie, 1997.- S. 28].

О.Розумна* (м. Київ)

ДО ПИТАННЯ ПРО ХРИСТИЯНСЬКІ АНТИНОМІЇ У БАРОКОВІЙ ПРОПОВІДІ

Розгляд християнських цінностей у бароковому контексті завдання саме по собі суперечливе. Адже цінності доби бароко багато в чому є гедоністичними, особливо в Україні. Епоха, яка пройшла в Україні під гаслами релігійної боротьби, досить часто порушувала ті чи інші норми і принципи, усталені Церквою.

На середину VII століття припадає масова поява в українському суспільстві середньої руки багатіїв, що сповідували в житті далеко не аскетичні ідеали. Втім, поряд з поширенням епікурейства у побуті цієї верстви зустрічаємо й чимало прикладів відданості християнським ідеалам, служіння Церкви, підтримки її. Згадаймо вступ до київського братства всього Війська Запорозького на чолі із гетьманом Сагайдачним, меценатську діяльність Мазепи, освітянські реформи Петра Могили. Тому для дослідження ментальності й світоглядних засад українського суспільства тієї доби доречним буде розглянути особливості тогочасних інтерпретацій християнських ідей та ідеалів. Одним з цінних і малодосліджених джерел таких відомостей є православна барокова проповідь VII ст.

Дослідники стилю бароко відмічають такі його риси, як антиномічність сприйняття, чуттєво-інтелектуальну напругу, протиставлення аскези гедонізму, рафінованим формам – грубості, символіці – натуралізму [Парахонський Б. Барокко. Поетика і символіка //

Філософська і соціологічна думка.- 1993.- № 6.- С. 111]. Можна сказати, що засадничою ідеєю бароко був принцип контрасту. Своєрідним виявом барокової гармонії було контрастування і взаємодія реальності та ілюзії, початку і кінця, внутрішнього і зовнішнього, земного і небесного, високого й нікчемного, світла й пітьми, життя і смерті. Протиставлення було не лише способом організації ідеї, але й одним із найпопулярніших художніх прийомів. Українське бароко, як своєрідна культурна свідомість, що формувалася разом з українською нацією, переживала експансію з боку сусідніх культур і виборювала право існування й самореалізації.

Концепції бароко (культурологічна, психологічна, естетична) наголошують на такому засадничому принципі цієї культури, як антиномічність. Остання проявляється у світоглядному аспекті (поєднання і боротьба двох начал: життя і смерті, тіла і духу, напередвизначення і вільного вибору), у психологічному (усвідомлення себе через “трансцендентне-іманентне”, “суспільне-індивідуальне”), у естетичному (побудова творів мистецтва на принципі контрасту).

Отже, такі визначальні в людському світогляді й бутті проблеми, як місце людини в світі, зв'язок із Богом, можливість відповідальності за свою долю та долю спільноти, моделюються через антиномії, що мають екзистенційний вимір: життя та смерть, дух і тіло, спасіння і вічні муки, добро і зло, істинність і гріх. Українське бароко не лише повертається до християнського песимістичного відчуття світу у дусі Екклесіаста після “буму” ренесансного антропоцентризму, воно продовжує притаманну візантійській ментальності традицію ірраціонального тлумачення світу і Бога через антиномії.

У самому християнстві, його філософії і етиці, знаходимо безліч суперечностей, дилем і парадоксів. Історія Ісуса Христа – свідчення тому. Чому ідеал людськості, найдосконаліший з людей, загибель якого є жертвою за грішників світу цього, гине на хресті для злочинців? Чому цей “ганебний стовп” стає символом культу? На перший погляд це видається незбагненним із точки зору логіки, так само, як і принцип не просто терпимості, а любові до своїх ворогів, до тих, хто завдає страждань тобі й твоїм ближнім. Цей принцип є чужим людській природі, інстинкту самозбереження. Те ж можна сказати і про настанову забути батьків і дітей заради служіння Господу. На перший погляд суперечливим є ставлення до смерті. Християнські подвижники, що відзначалися великою любов'ю до життя, як і до всього, створеного Богом, приймали смерть як добровільне мучеництво.

Можна виокремити два основоположних моменти у східнохристиянській системі мислення. Перший – постановка антиномій

* РОЗУМНА О.П.- аспірантка кафедри філософії Національного аграрного університету (м. Київ).